

Чумаченко Ольга Григорівна,
кандидат економічних наук
Університет «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: OlgaCh@krok.edu.ua

Кроон Анастасія Дмитрівна
студентка Університету «КРОК», м. Київ, Україна
e-mail: KroonAD@krok.edu.ua

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО

***Анотація.** В роботі представлено порівняльний аналіз розвитку економічних систем у науковій спадщині Михайла Туган-Барановського, видатного українського економіста та суспільного діяча. Розглянуто його внесок у дослідження проблем економічних циклів, теорії вартості, ролі кооперації в економічному розвитку та соціальних аспектів економічної політики. Проаналізовано актуальність теоретичних концепцій Туган-Барановського для розуміння сучасних глобальних економічних викликів та трансформаційних процесів у постсоціалістичних країнах.*

***Ключові слова:** економічна система, економічні цикли, теорія криз, кооперація, марксизм, теорія вартості, інвестиції, перехідна економіка.*

Михайло Іванович Туган-Барановський (1865-1919) – видатний український економіст, соціолог та теоретик кооперативного руху, чиї праці становлять фундаментальний внесок у розвиток світової економічної думки ХХ століття. Його наукова спадщина характеризується глибоким порівняльним аналізом різних економічних систем та теорій, особливо марксистської та неокласичної політекономії, а також детальним дослідженням промислових криз та кооперативного руху. Туган-Барановський працював у період кардинальних соціально-економічних трансформацій, коли пошук альтернативних шляхів економічного розвитку був не лише теоретичним питанням, але й практичним завданням для багатьох країн, включаючи Україну.

Методологічний підхід Туган-Барановського до порівняльного аналізу економічних систем вирізнявся своєю комплексністю та синтетичністю. На відміну від багатьох економістів свого часу, які дотримувалися жорстких ідеологічних рамок, Туган-Барановський прагнув до синтезу різних теоретичних напрямків. Він розглядав економічні явища не ізольовано, а в їх історичному розвитку та соціальному контексті. У своїх працях він спирався на марксистську методологію, але не обмежувався нею, активно використовуючи досягнення австрійської школи маржиналізму, зокрема теорію граничної корисності. Це дозволило йому сформулювати оригінальний аналітичний підхід для дослідження складних економічних процесів.

Центральне місце в науковій спадщині Туган-Барановського займає теорія промислових циклів та криз. Його магістерська дисертація «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини та вплив на народне життя» (1894) стала класикою світової економічної думки. Туган-Барановський був одним із перших, хто систематично дослідив структурні причини економічних коливань, зокрема роль інвестицій та кредиту у формуванні промислових циклів. На відміну від марксистської теорії, яка пояснювала кризи недоспоживанням, Туган-Барановський доводив, що вирішальну роль відіграє нерівномірність нагромадження капіталу. Він вказував на внутрішні механізми ринкової економіки, що призводять до періодичних коливань, але водночас стверджував, що капіталізм не приречений на неминучий крах. Дж. М. Кейнс з великою повагою ставився до внеску Туган-Барановського, зазначаючи у «Трактаті про гроші», що він «перебуває у сильній симпатії до школи письменників, першим і найоригінальнішим серед яких був Туган-Барановський» [1].

У порівняльному аналізі капіталістичної економіки Туган-Барановський виходив за рамки традиційних дихотомій «капіталізм-соціалізм» або «риннок-план». Він розглядав економічні системи як складні історично зумовлені утворення, що постійно еволюціонують. Важливим аспектом його аналізу було дослідження ролі технологічного прогресу в економічному розвитку. Туган-Барановський вважав, що здатність економічної системи до технологічних інновацій та їх ефективного впровадження є ключовим фактором її динаміки. У цьому контексті він критично оцінював як неоліберальні рецепти *laissez-faire*, так і надмірну державну регламентацію, що пригнічує приватну ініціативу.

Особливий інтерес представляє аналіз Туган-Барановським проблеми синтезу теорії вартості. У своїй першій науковій публікації (1890) він запропонував синтез трудової теорії вартості та теорії граничної корисності. Туган-Барановський вважав, що обидва підходи є не взаємовиключними, а взаємодоповнюючими: трудова теорія пояснює об'єктивні умови виробництва, а теорія граничної корисності – суб'єктивні оцінки споживачів. Він стверджував, що повноцінна теорія вартості має враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Ця ідея була революційною для свого часу, оскільки долала ідеологічне протистояння між марксизмом та маржиналізмом.

Значний внесок Туган-Барановський зробив у дослідження проблем кооперативного руху. Він розглядав кооперацію як третій шлях розвитку – альтернативу як державному соціалізму, так і нерегульованому капіталізму. Його праці «Соціальні основи кооперації» (1916) та «Соціалізм як позитивне вчення» (1918) стали теоретичною базою для розвитку кооперативного руху в Україні та за її межами. Туган-Барановський вважав, що кооперація здатна поєднати економічну ефективність з соціальною справедливістю, забезпечуючи демократичний контроль над економічною діяльністю. Він підкреслював важливість кооперації для аграрних країн, зокрема для України, де кооперативні форми господарювання могли стати ефективним інструментом розвитку сільського господарства та малого бізнесу.

Важливим аспектом економічного аналізу Туган-Барановського була увага до соціальних наслідків економічних процесів. Він критикував як надмірну експлуатацію працівників у ранньому капіталізмі, так і знеособленість державного соціалізму. Туган-Барановський вважав, що оптимальна економічна система має забезпечувати не лише ефективне використання ресурсів, але й гідні умови праці та життя для всіх членів суспільства. У цьому контексті він цікавився досвідом кооперативного руху в різних країнах, особливо в Англії, Німеччині та скандинавських країнах [2].

Аналізуючи циклічний розвиток капіталістичної економіки, Туган-Барановський відзначав, що періодичні кризи є іманентною властивістю ринкової системи, але їх гострота та тривалість значною мірою залежать від адекватності грошово-кредитної політики та інвестиційної активності. У своїй праці «Бумажні гроші та метал» (1917) він продемонстрував обмеженість кількісної теорії грошей та передбачив деякі ідеї Кейнса щодо монетарної політики. Він вважав, що держава може пом'якшувати циклічні коливання через регулювання кредитної сфери та інвестиційної діяльності, але не може повністю усунути внутрішні механізми циклічності [3].

Особливої уваги заслуговує аналіз Туган-Барановським проблем перехідних економік. Хоча він не дожив до розпаду Російської імперії та встановлення радянської влади, його теоретичні розробки щодо поєднання ринкових механізмів з кооперативними формами власності зберігають актуальність для розуміння проблем та викликів перехідного періоду в сучасній Україні. Туган-Барановський підкреслював, що успішна економічна трансформація вимагає не лише змін у формах власності, але й розвитку відповідних соціальних інституцій, зокрема кооперації, місцевого самоврядування та системи соціального захисту. Він застерігав від надмірно радикальних реформ, що ігнорують соціальний контекст та історичні традиції.

Науковий спадок Михайла Туган-Барановського зберігає актуальність і в сучасному контексті глобальних економічних викликів. Його методологічний підхід до порівняльного аналізу економічних систем, що поєднує теоретичну глибину з емпіричною точністю, може бути плідно застосований для дослідження сучасних форм економічної організації. Особливо цінними є його ідеї щодо природи економічних циклів, синтезу різних теоретичних підходів, ролі кооперації в економічному розвитку та важливості соціальних аспектів економічної політики. В епоху глобалізації та технологічної революції, коли традиційні економічні моделі зазнають суттєвої трансформації, теоретична спадщина Туган-Барановського може допомогти краще зрозуміти напрямки та механізми цих змін, а також розробити більш ефективні стратегії розвитку для України та інших постсоціалістичних країн [4].

Висновок. Отже, порівняльний аналіз розвитку економічних систем у працях Михайла Туган-Барановського представляє собою цінний внесок у світову

економічну думку. Його роботи характеризуються глибиною теоретичного аналізу, широтою емпіричної бази та оригінальністю методологічних підходів. Незважаючи на те, що деякі його конкретні оцінки та прогнози були обумовлені історичним контекстом початку ХХ століття, його загальні теоретичні концепції та методологічні принципи зберігають актуальність для сучасної економічної науки. Переосмислення та творчий розвиток ідей Туган-Барановського може сприяти більш глибокому розумінню складних процесів трансформації економічних систем у глобалізованому світі та розробці більш ефективних стратегій економічного розвитку для України та інших постсоціалістичних країн [5].

Список використаних джерел

1. Туган-Барановський М.І. Основні основи політичної економії. Львів ; Київ, 1919. 250 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21453/file.pdf>
2. Туган-Барановський М.І. Соціальні основи кооперації. Берлін ; Київ : Час. 1920. 172 с. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/5011c66c-e6f7-4c87-ab42-18224522ab04/content>
3. Туган-Барановський М.І. Бумажні гроші та метал. Київ : Друкарь, 1919. 100 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-3606.html>
4. Туган-Барановський М.І. Соціалізм як позитивне вчення. Київ : Слово, 1918. 300 с. URL: http://editor.inhost.com.ua/storage/100_rokiv_nanu/Viddilennya%20ekonomiky/Dppovnennya%20Tugan-Baranosvki/Tygan-Baranov_monogr.pdf
5. Barnett V. Tugan-Baranovsky as a Pioneer of Trade Cycle Analysis. *Journal of the History of Economic Thought*. 2001. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-the-history-of-economic-thought/article/abs/tuganbaranovsky-as-a-pioneer-of-trade-cycle-analysis/C3C6CCDFBA28DDCA2B89892DD7C9865C>